

Tofta kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning

KARL JOHAN KEMBER, 2015-06-26

jais
arkitekter
—

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Tofta kyrka

Häljarps församling, Rönnebergs kontrakt, Lunds stift
Tofta socken, Tofta 27:1, Landskrona kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Tofta ligger strax norr om Häljarp i Landskrona kommun. Trakten har varit bebodd ända sedan förhistorisk tid. I socknens västra del, i det kustnära landskapet norr om Saxån, har hittats flera bronsålderhögar och stenåldersboplatser. Kyrkan ligger inom i stenåldersboplatzen Tofta 7:1, där man bl.a. funnit skörbränd sten och flintavslag, men också olika verktyg från denna tid.

Tack vare medeltidens kraftiga folkökning, liksom de nya former för bebyggelse och odling som uppstod, koncentrerades befolkningen så småningom till flergårdsbyar, vars karaktärer till stor del var intakta fram till skiftesreformerna. Då sprängdes de flesta byar och dess gårdar flyttade ut i landskapet. Tofta kyrkby behöll däremot sin huvudstruktur, med bebyggelsen koncentrerad öster om kyrkan, söder om landsvägen. Kyrkoanläggningen ingår i fornlämning Tofta 20:1, som utgörs av Tofta bytomt före utskiftningen enligt 1791 års karta.

Landskapet kring Tofta utgörs av en bördig fullåkersbygd. Terrängen är flack och öppen, med kyrkan och kyrkbyn belägna på en svag höjd i landskapet, som formats kring Saxåns och Braåns meanderlopp. Bebyggelsen är alltjämt koncentrerad söder om den grusade Ängahusvägen, frånsett den gamla lärarbostaden och skolan, som ligger på vägens norra sida. I anslutning till kyrkan ligger sockenstugan, som uppfördes 1875 i gult tegel. Flera av byns gårdar är anrika, däribland Tofta gård, ett rusthållarställe med manbyggnad från 1853. Flera gårdar har bevarade längror från 1800-talets mitt. I dagens bebyggelse märks också ett antal bostadshus från 1900-talet. Strax söder om byn ligger byggnadsminnet Häljarps Stubbamölla. Byggnaden, som uppfördes 1784, är en av få skånska 1700-talsmöllor som bevarats i ursprungligt skick.

Kyrkobyggnaden

Tofta kyrka härstammar från 1100-talet eller tidigt 1200-tal. Kyrkan anlades på tids- typiskt sätt med långhus, kor och en halvrund absid. Kyrkorummet utformades med

plant innertak, varsitt högt sittande fönster på långhusets södra och norra sidor och troligtvis med motställda portaler för män och kvinnor. Rester av en igenmurad sydportal av sandsten hittades i samband med en murverksundersökning 1994.

Efter uppförandet kom kyrkan att utvidgas, valvslås och byggas om vid ett stort antal tillfällen. Valvslagningen i långhuset kan ha tillkommit under 1400-talet, troligen även vapenhuset. Under denna period var byggnadsaktiviteten mycket hög, och ett stort antal kyrkor byggdes till på likartat sätt. Även tornet är senmedeltida, och fick enligt vissa uppgifter sin huvudsakliga utformning först på 1600-talet. Tornet försågs med en utvändig trappa som sedermera ersatts av en invändig uppgång från vapenhuset. Spår efter en igenmurad trapptornsdörr upptäcktes av Eiler Graebe 1952.

Tofta kyrka härjades svårt under Skånska kriget 1675-1679, då alla byar runt Landskrona brändes ned. Kyrkan plundrades på inventarier, och omfattande reparationer krävdes för att åter kunna ta byggnaden i bruk.

Kyrkans nuvarande absid är från 1787, byggd på grundmurarna till sin romanska föregångare. Absiden försågs då med ett rakt fönster i öster, omgärdat av en slätputsad omfattning, med en minnestavla ovanför. Enligt Petter Jansson är absidens hjälmvalv och övre murverk troligen ommurade vid något tillfälle. Kormurarnas övre delar har byggts om vid olika renoveringar. De norra- och södra murarna har ett avslutnings-skift av sandsten, som kanske tillkom samtidigt med korvalvet. Det östra långhus-röstet, liksom korets östra gavelröste är ommurat, kanske samtidigt med byggandet av absiden. Även tornets östra gavel är ommurad av samma typ av tegel som absiden.

Under 1840-talet omgestaltas kyrkan av domkyrkoarkitekten Carl Georg Brunius. Det södra vapenhuset rivs och kyrkan får ett nytt tegeltak och en ny takstol, som ersätter en konstruktion av romansk typ med dubbla kryssparrar. Fönstren och dörrarna får sitt nuvarande utseende, och nya tegelomfattningar görs med synligt rött tegel. Detta tegel är idag förputsat. Absidfönstret görs om till entré till sakristian.

Vid sekelskiftet förnyas kyrkans interiör av arkitekt O J Wahlström. En orgelläktare och en ny bänkinredning installeras. I korvalvet målas en stjärnhimmel, och dess ribbor smyckas liksom korväggarna med kvaderindelningar. Utöver dessa motiv hittade man i mitten på 1950-talet fragmentiserade spår av en ungotisk kalkmålning, föreställandes S:t Kristoffer, på norra långhusväggen ovan valven. Samtliga målningar är idag försvunna eller överputsade, troligen sedan en invändig renovering 1924. Kyrkans nuvarande taktegel läggs 1916 efter Theodor Wählins anvisningar.

1953 får Eiler Graebe i uppdrag av byggnadsstyrelsen att ta fram riktlinjer för kyrkans

framtida restaureringar. Av hans program genomförs ett fåtal punkter. Altaret och altarbarriären flyttas fram, och golvet innanför räcket görs om och sänks 10 cm. Ytterporten till absiden förses samtidigt med en innerdörr.

1994 genomförs en renovering av kyrkan, f.d. vaktmästarbostaden och norra kyrkogårdsmuren. Kyrkans fasader renoveras och underhålls, absidens dörrblad byts ut och vapenhuset ommålas.

De senaste renoveringarna görs i början av 2000-talet. 2004 omblyas, kompletteras och målas samtliga fönster, och 2008 kalkas kyrkan om utvändigt samtidigt som avvattningssystemet kompletteras.

Exteriör

Kyrkobyggnaden består idag av ett enskeppigt, tvåkvadratisk och valvslaget långhus, ett kor avslutat med en absid och ett torn i väster.

Kyrkan är troligtvis grundlagd på en kallmur av gråsten. Absidens, långhusets och korets något utskjutande sockel består av sandsten, som spritputsats och avfärgats likt fasaderna. Överkanten är fasad med en diffus övergång till dagermuren. Tornet har ingen eller en svagt antydd, vitputsad sockel av gråsten. De romanska murarna är uppförda av gråsten i oregelbundna skift med hörnkedjorna murade av sandstenskvadrar. Tornet, som rider på långhusets västgavel, är uppfört av gråsten, medan absiden är av förbandsmurat tegel. Fasaderna är spritputsade med hydrauliskt kalkbruk och avfärgade med kalk. I fasaderna syns ett stort antal raka- och liljeformade ankarslutar, som är fästen för kyrkans tak- och bjälklagskonstruktioner.

Långhusets och korets höga fönster är spetsbågiga. De tresprångiga omfattningarna, som efter Brunius renovering varit försedda med synligt tegel, är numera slätputsade. Alla fönster är försedda med hela, utvändiga skyddsglas satta i svartmålade järnbågar. Innerbågarna, fastmurade till ytterväggarna, är utförda av ihopbultade järnprofiler med blyinfattat glas, som bildar ett varierat masverk [1]. Fönstrens nedre del utgår genomgående från en spetsbåge, i vilken ytterligare tre spetsbågar med ett diagonalställt spröjsverk är inskrivna. De övre partierna varierar med omväxlande spets- och rundbågar, stjärnkors, grekiska kors, trepass och droppformer. Korfönstren avslutas av triquetror med blåtonade glas, som symboliserar evigheten och omsluter evighetens triangel i rött. Solbänkarna är av grå granit, medan de invändiga fönsterbänkarna är avtäckta med tunna marmorskivor. Tornets nedre del saknar fönster, men från klockvåningen finns ljudöppningar i väster, öster och norr, alla med olika utformning. De södra- och norra öppningarna är båda stickbågiga, men den norra sitter inskriven i en spetsbågig nisch med ett rundblände ovan ljudluckan. Mot väster finns två stycken

öppningar, utformade likt den norra förutom att rundbländen saknas. Ljudluckorna är täckta av stående, brunmålade bräder.

Kyrkans huvudentré är från tornets västportal [2], utformad med en spetsbågig omfattning i tre språng. Den oljade ekporten består av en raktäckt pardörr och ett stickbågigt överljusfönster, där ett stjärnkors är inskrivet i spröjsverket. Dörrbladen är av ramverkstyp med vardera tre fyllningar, som alla har en rikt utskuren dekor med bl.a. rundbågar och stjärnkors. I öster finns en sekundär entré till absiden och sakristian. Enkeldörren av oljad ek har två nedre fyllningar med utskuren dekor med bl.a. hjulkors, och överst en rundbågig glasöppning med ett trämasverk. Båda dörrarna har äldre trycken och profilerade långskyltar i smide. Huvudentrén ligger i marknivå, medan absiddörren nås genom en trappa i granit utan räcke.

[1]: Masverksfönster

[2]: Tornets västportal

Långhusets-, korets-, och tornets sadeltak är alla belagda med rött, enkupigt tegel. Absidens hjälmatak är täckt med kopparplåt i skivtäckning med förskjutna hakfalsar. Vid takfötterna finns genomgående en putsad tegelgesims i två eller tre språng, där absidens är något mer bearbetad. Samtliga rösten avslutas med trappgavlar, som alla bär olika typer av dekorer. Mest detaljerat är tornets östra röste med varsin nisch med inskrivna spetsbågar under tinnarna. I det västra röstet märks flera raka ventilationsöppningar, och högst upp en vindflöjel i smide. Röstenas tinnar är avtäckta med tegel.

Interiör

Vapenhuset i tornets bottenvåning har golv av kvadratiska, svarta och gula viktoria-

plattor, som ansluter direkt till de vitmålade väggarna. Taket utgörs av ett slätputsat kryssvalv, utformat med fyrkantiga enstensribbor som vilar på tresprångiga pilastar. I norr finns en gråmålad, L-formad trätrappa med öppet räcke, som leder vidare upp i tornet. Såväl ytterdörren som pardörren mot långhuset har släta fyllningar in mot vapenhuset. Mot kyrkorummet är den senare dörren dekorerad med utskuren dekor i form av bl.a. fyrpass, andreaskors och gotiska spetsbågar.

Långhuset [3] består av ett skepp, indelat i två kvadratiska travéer. De spetsbågiga valven är slätputsade och vitmålade, halvtens kryssvalv med fyrkantiga sköld- och gördelbågar, som vilar på tresprångiga pilastrar. I ena valvhjässan hänger en ljuskrona, och på långhusets ytterväggar sitter ljuslampetter. De öppna bänkkvarteren står på plankgolv på ömse sidor om mittgången, belagd med svarta och vita viktoriaplattor i rombmönster. Långhus och kor avskiljs av en bred, slätputsad och spetsbågig triumfbåge. Vid dess norra sida står dopfunten, medan predikstolen återfinns på södra sidan.

[3] Vy från långhuset mot koret

Kyrkans orgelläktare finns i långhusets västra del. Den bärs upp av två runda pelare och bjälkar upplagda på långhusmurarna. Vid läktarens norra- och södra sidor finns varsin rak trappa upp till det övre planet, dolda bakom en vägg av betsad träpanel. Läktarens undersida består av ett ekådrat kassettak med fyllningar av slät panel, medan ovansidans golv är täckt av en brun nålfiltsmatta. Den öppna räckesbarriären i gotisk stil är utformad som en arkad av trepassbågar, smyckad med förgyllt listverk och stjärnkors. Räckets är kompletterat med en överliggare av brunmålat sexkantsstål.

Koret upptas till största delen av altaret och den upphöjda altarringen. Korets lägre nivå är belagd med viktoriaplattor av samma sort som i långhuset, medan golvet innanför altarringen är täckt av en grå heltäckningsmatta. Koret täcks av ett svagt spetsbågigt kryssvalv, som murats in i kormurarna. Valvet bärs av fyrkantiga ribbor, som lagts upp på enkelt profilerade konsoler. Mot korets norra- och södra sidor finns kraftiga arkadbågar. Korets valv och väggar är slätputsade och vitmålade.

Koret och absiden, som täckts av ett vitputsat och målat hjälmvalv, avgränsas av en rundbågig, slätputsad tribunbåge. Sakristian avskiljs i kyrkorummet med draperier på ömse sidor om altaruppsatsen. Mot dess baksida står ett beredningsaltare, utformat som en lådhurts avtäckt med en stenskiva. Utgången i öster är försedd med en rundbågig, gråmålad innerdörr av ramverkstyp. Golvet är täckt av en heltäckningsmatta.

Torntrappan från vapenhuset leder till ett vilplan i ena valvsvickeln. Därifrån leder en rak trappa vidare upp i tornet och en lucka in till vinden ovan de oisolerade valven. Långhusets och korets takstolar är av fur, utförda med sparrar, stödben, dubbla remstycken och ett hanband. Absidens takstolar är uppbyggda av sparrar, stödben och stickbjälkar. Taktron består genomgående av bräder. Mellan långhusets och korets norra- och södra murar löper vardera två dragbjälkar. Ett dragjärn vid långhusets östra vägg skvallrar om, att ytterligare en bjälke bör ha funnits mot triumfbågen. På långhusets norra- och södra murar märks dessutom spåren av varsitt romanskt fönster, som alltså satts igen mot utsidan. I den södra öppningen, som är i bäst skick, sitter rester av en profilhuggen sandstensarm, som fällts in i fönstersmygen. Korets övre murverk bär spår av flera sekundära lagningar. Ytermurarnas övre delar är ommurade med bl.a. omflyttade fönsteromfattningsstenar av sandsten. Den västra gaveln är delvis omgjord med två rundbågiga öppningar in mot koret. Den östra korgaveln är murad i tegel i kryssförband, med en spetsbågig öppning in mot absiden.

Tornets andra våning har gråstensväggar med avstruken puts och ett obehandlat brädgolv. Ytermurarna förstys av två inmurade dragbjälkar. I rummets hörn står varsin stolpe med knekt placerade på de nedanförliggande murarna. Stolparna binds samman av bjälkar i väst-östlig riktning, som i sin tur bär upp bjälklaget till klockvåningen. Den har obehandlat brädgolv och stenväggar med avstruken puts. Ljudöppningarna har tegelomfattning. Klockbocken av fur upptar den största delen av utrymmet. Den östra gaveln är omgjord med oputsat tegel i blockförband. På väggsidan mot långhuset märks ett antal dekorativa ankarlutar. Murarna hålls samman av tre dragbjälkar. Tornets taklag är utförda med sparrar, stödben, underramar och remstycken, som vilar på ytermurarna. Yttertaket är inbrädat. Mellan taknocken och underramarna finns en stolpkonstruktion av mittstolpar och korsande bjälkar, som möjligen är rester av ett tidigare bjälklag högst upp i tornet.

Inredning och inventarier

Altaret är från 1850, byggt av trä av en okänd snickare. Altarbordet breddades 1950 efter Eiler Graebes ritningar.

Altartavlan [4] anses målad av Alexander Malmquist i Paris under 1830-talet. Duken föreställer De tre vise männen, som kommit för att tillbe Jesubarnet och ge honom sina gåvor. På bilden syns även änglar, Josef och Maria. Målningen omges av en guldram, vars övre strålglass skars bort av Eiler Graebe 1953.

Altarringen är troligen gestaltad av Carl Georg Brunius 1846, med en ekådrad barriär genombruten av fyrpass. Kring fyllningarna finns ett förgyllt listverk. Knäfall och överliggare är klädda med röd sammet.

[4] *Altartavla*

Dopfunten av trä är gestaltad av O J Wahlström år 1900. Funten har ett cirkulärt skaft med en svarvad fot och en åttasidig cuppa, vars nedre del smyckas av en arkad med trepassbågar. Locket har ett utskuret övre listverk. I vapenhuset finns bevarat foten från en *medeltida dopfunt*, vars upphovsman är okänd. Foten har formen av en attisk bas. Enligt Brunius anteckningar ska cuppan haft samma form som skålen i Västra Strö kyrka, och avyttrats 1875 till en av församlingens medlemmar.

Predikstolen [5], av ekådrat trä med förgyllt listverk, är ritad av Carl Georg Brunius 1846. Den sexsidiga korgen vilar på en åttasidig fot med kannelerade sidor. Korgens fält är öppna, genombrutna av två på varandra stående fyrpass, omgärdade på ömse sidor av arkadmotiv med trepass- respektive rundbågar. Överliggaren är klädd med röd sammet. Den raka trätrappan har en öppen barriär med urskurna trepassbågar.

Bänkinredningen i ekådrat trä är från O J Wahlströms renovering 1900. Bänkarna, utförda i nygotisk stil, har rikt utsirade gavlar med utskurna tre- och fyrpassbågar. Gavlarnas bänkstöd bärs upp av små kolonnetter. Ryggarna är uppbyggda av ramverk med flera fyllningar. Bänkarna är försedda med fotstöd och psalmbokshylla, och sedan 1972 med lösa dynor. De främsta bänkarna är försedda med skärmar, som smyckats med ett arkadmotiv med trepassbågar.

[5]: Predikstolen

[6]: Lillklockan

Orgeln, byggd 1971 av Mårtenssons orgelfabrik i Lund, har 10 stämmor fördelade på två manualer och pedal. Spelbordet är vänt från åhörarna. *Orgelfasaden*, som ursprungligen satt bakom en orgel byggd av Åkerman& Lund, är gestaltad av O J Wahlström år 1900. Fasadens fem pipfält har synliga pipor innanför spetsbågigt täckta öppningar. Mittpartiet är något förhöjt och avslutas av en rad med stående trepassbågar. Fasaden är ekådrad med ett förgyllt listverk, däribland en kraftig pärlstav.

Lillklockan [6] av malm är i de flesta uppgifter daterad till 1450. Klockan anses dock gjuten av dansken Olaus Hinrici Keggio, som levde på 1300-talet; klockan bör alltså ges en tidigare datering, eller så är den gjuten av någon av Keggens efterföljare. På manteln finns ett gjutet sigill, två korssymboler och en minuskelinskrift med änglahälsningen "Ave Maria Gratia Plena", avslutad med orden "Onste me fecit".

Storklockan av malm, gjuten av Borchard Gelgegeiter på 1500-talet, pryds av bladfriser och en inskription.

Övrigt

Krucifix av ek, medeltida, upphovsman okänd, som omarbetats vid flera tillfällen. Kristusfiguren gjordes om bl.a. på 1700-talet, då den fick nya armar, och det nuvarande korset tillfördes 1962. Krucifixet hänger på långhusets norra sida.

Kyrkogården

Den äldst bevarade kartan, där Tofta kyrkogård är avtecknad, är en storskifteskarta från 1777. Kyrkotomten ligger i östra delen av byn, omgiven på alla sidor av gårdsbebyggelsen, som är samlad söder om landsvägen. Kyrkotomten har sedan dess

expanderat vid flera tillfällen. 1870 görs en utvidgning mot norr för gravplatser och den sockenstuga som uppförs 5 år senare, och 1887 inkorporeras marken i öster fram till landsvägen. Den senaste utvidgningen åt väster gjordes under 1900-talets första hälft. Dagens kyrkogårdsmur är från 1950, uppförd efter ritningar av Eiler Graebe ovanpå resterna av en gammal gråstensmur. Fram till dess omgärdades kyrkogården av ett staket med innanförliggande hagtornshäck. De befintliga grindarna uppsattes mellan nya grindpelare. 2005 dränerades marken om, och en trädrad planterades för att märka ut gränsen mellan den gamla- och nya kyrkogården. Kyrkogården är försedd med både minneslund och askgravplats.

Norr om kyrkogården ligger den gamla sockenstugan och en liten parkering, från vilken en singelbelagd gång leder upp mot tornets västportal. Väster om sockenstugan finns en gammal vaktmästarbostad i rött tegel, som idag arrenderas ut av kyrkan för privat bruk. Sockenstugan är sammanbyggd med kyrkogårdsmuren, uppförd av gråsten som avtäckts med rött taktegel. I muren finns två grindar, dels mot parkeringen och dels mot landsvägen i öster, båda i gjutjärn ställda innanför grindstolpar av granit.

Den gamla kyrkogården omges i norr och öster av en rad högresta kastanjer, medan en ligusterhäck avgränsar anläggningen från fastigheten i söder. Häcken är ställd innanför den gamla gråstensmuren. I väst finns en buxbomshäck mot den nya kyrkogården och en rad avenbokar som följer gången ner mot parkeringen. Den senaste utvidgningen, som ligger något lägre, omgärdas av ett blandat växtmaterial med bl.a. tujor som gräns mot de omgivande fastigheterna.

Kyrkan ligger i kyrkogårdens södra del. Från kyrkan strålar grusgångar av randkrattad singel ut mot gravkvarteren. Gravplatserna är singeltäckta och kantade av buxbom, frånsett ett fåtal gravar som omgärdas av stenramar eller järnstaket [7]. Ett stort antal gravplatser är outnyttjade. Ett fåtal gravar finns bevarade från 1800-talets första hälft, däribland några skånska kalkstensvårdar. I vapenhuset bevaras en rikt utsmyckad sten från denna tid. Bland gravstenarnas titlar märks lantbrukare samt olika yrken med anknytning till jordbruket, liksom flera olika hantverksprofessioner. Mot nordost finns ett litet lapidarium anordnat med ett antal stenar resta mot muren.

På den nya kyrkogården finns en liten minneslund, utformad med en grussatt smyckningsplats omgärdad av buxbom och diverse växter, och en grässatt gravsättningsplats med en minnesten. På den gamla kyrkogårdens nordöstra del finns en askgravplats med gravarna placerade i cortenkantade rännor runt en kullerstenssatt cirkulär plats.

Byggnader på kyrkogården

På kyrkogården finns en redskapsbod klädd med grönmålad träpanel.

[7]: Gamla kyrkogården mot nordost

Kulturhistorisk karaktärisering för Tofta kyrkoanläggning

Tofta ingår i ett kulturlandskap med anor från förhistorisk tid, något som påvisas av att en mängd stenåldersfynd ska ha hittats i kyrkans absoluta närhet. Byn har delvis kvar karaktären från tiden före enskiftet, med bebyggelsen tätt samlad söder om Ängahusvägen. Till den ålderdomliga prägeln bidrar att den gamla byvägen ännu är grusad, och att flera gårdar har bevarade 1800-talslängor. De har sedan blivit tillbyggda och omgjorda under 1900-talet, vilket visar på kontinuiteten av ett storskaligt jordbruk. Kyrkan, sockenstugan, skolan och vaktmästarbostaden finns kvar från gamla sockencentrat och bildar en sammansatt kulturmiljö, även om skolan inte längre är i bruk.

Tofta kyrkogård är en representant för den skånska landsbygdskyrkogården. Den är präglad av idealen som växte fram från mitten av 1800-talet med symmetriskt indelade gravkvarter, konsekvent täckta av singel och omgärdade av buxbom. Kopplingen till jordbruket gör sig påmind i titlarna på flera gravvårdar. Den gamla- och nya kyrkogården åtskiljs av en rad med bokar, som betonar huvudrörelsen mellan sockenstugan och tornets västportal. Viktig för miljön är också trädkransen av kastanj, som delvis löper innanför muren. Minneslundan och askgravlundan är båda enkelt och stramt utformade och fint inpassade till kvartersstrukturerna.

Kyrkans yttre har en tydligt ålderdomlig karaktär med långhus och kor bevarade sedan 1100-talet. Den medeltida prägeln stärks av, att kyrkan inte byggts till med t.ex. tvärskepp. Från långhusvinden syns två romanska fönsteröppningar, den ena med delvis bevarad sandstenskarm, vilket visar på medeltidens hantverkskunnande. De oisolerade valven anses utförda på 1400-talet, även om dess släta, sprickfria utseende ev. kan tyda på en senare datering. Halvstensvalven med firsidiga ribbor, som sträcker sig ner till vederlagen, blev vanliga fr.o.m. 1400-talet. Även tornet är sekundärt. Dess invändiga träkonstruktion, med två bjälklag fria från yttermurarna, är byggnadstekniskt intressant, då den begränsar risken för vibrationsskador från klockorna i murarna. I tornets taklag och bjälklag finns äldre troligen medeltida ekdelar.

Torna kyrka är en av de kyrkor som blev hårt åtgångna under det skånska kriget 1675-1679. Kriget medförde stor förödelse, vilket ledde till att många inventarier försvann och stora reparationer krävdes. Det finns uppgifter om, att tornet gjorts om kraftigt på 1600-talet. Mot långhusvinden finns flera dekorativa ankarslutar, något som pekar på, att tornväggen vid något tillfälle varit ytterfasad. Denna teori stärks av att de sekundära öppningarna mellan kor- och långhusvinden påminner om fönsterhål och är noggrant utformade. Bland inventarierna finns bara en från tiden före 1800-talet, en fot till den medeltida dopfont, som anses ha ett samröre med den i Västra Strö kyrka. Den romanska kalkmålning som enligt uppgift ska ha funnits går idag inte att skönja.

Byggnadens exteriör är visuellt i stort sett oförändrad sedan 1840-talet. Absiden, byggd på grunden till sin föregångare, är från 1700-talets slut, liksom troligen även korvalvet och tre av kyrkans trappgavlar. De präglar kyrkans silhuett och har alla en inbördes olik utformning, något som visserligen inte är unikt, men som ger kyrkan ett konstnärligt värde. Till kyrkans gotiseringsperiod hör även Brunius restaurering, då bl.a. dagens fönsteröppningar tillkom. Dess tegelomfattningar har tyvärr putsats över, och fönstren försetts med utvändiga, enkelt utformade skyddsglas, vilket förvanskat fönsteröppningarnas ursprungliga karaktär. Omfattningar med synligt, rött tegel är annars ett typiskt karaktärsdrag för Brunius medeltidsinspirerade arkitektur. De invändiga bågarna har ett rikt varierat masverk och är traditionellt omblyade sedan några år tillbaka. Ett påtagligt konstnärligt värde finns också i de gamla ytterdörrarna med vackert utskurna dekorer. Dörrarna är därtill av hög hantverksmässig kvalitet.

Interiören är i huvudsak gotisk, präglad av Brunius och Wahlströms renoveringar på 1840- resp. 1900-talen. Bevarad Bruniusinredning är generellt ganska sällsynt, men i Tofta finns hans altarring och predikstol bevarade. De är skickligt samkomponerade, och predikstolen är dessutom helt intakt sedan uppförandet. Från den mindre kände Wahlströms inredning kommer bl.a. dopfonten, bänkinredningen, orgelläktaren och psalmnummertavlan. Dessa är i sig av begränsat värde, men bildar en sammanhållen,

autentisk helhet, som förnimmer om hur kyrkorummen vanligen inreddes vid förra sekelskiftet. De dekorativa väggmålningarna från denna tid är dock förputsade sedan 1920-talet. Till den ålderdomliga karaktären bidrar, att långhuset fortfarande saknar elektrisk belysning, och istället lysas upp av ljusen i kronor, lampetter och ljusbärare.

Bland de lösa inventarierna finns ett stort konsthistoriskt värde i kyrkklockorna, som båda är av hög ålder. Mest speciell är lillklockan, rikt dekorerad med bl.a. sigill och kors, som kan vara gjutmästarbomärken, och latinska inskriptioner. Det vore värdefullt att mer noggrant fastställa lillklockans proveniens.

Altartavlan är av konsthistoriskt intresse. Bakom den trolige upphovsmannen, den relativt okände Alexander Malmquist, finns en spännande personhistoria som cirkulerar i församlingen. Konstnären drogs, likt flera av sina kollegor, till det fria livet i Paris. Efter en misslyckad resa dit återvände Malmquist till Sverige, där han utförde ett antal altartavlor. Inkomsten från dessa tog honom på nytt till Frankrike, där han fick en beställning från Tofta kyrka. Tiden i Paris präglades av fattigdom och lidande, och Malmquist inföll mot slutet av 1930-talet i en sinnessjukdom. Några bybor ska ha farit ner till honom för att eftersöka målningen. Man märkte då hur tavlan var obalanserad med främmande element inritade, vilka fortfarande påstås vara skönjbara i den färdiga kompositionen. Altartavlans ram renskas tyvärr delvis på 1950-talet.

Rekommendationer

- För kyrkogården gäller att den ålderdomliga strukturen med grusgravar och buxbomsinramningar bör bevaras. Vid grävning på kyrkogården bör man vara uppmärksam på kulturlager, som kan knytas till äldre aktivitet på platsen.
- Kyrkans exteriör präglas i hög grad av gotiserande tillskott, där trappgavlarna och ljudöppningarna har en konstnärlig utformning som bör värnas. Av betydelse är även ytterdörrarna, fönstrens masverk och dess blyinfattade glas. Det bör övervägas att återställa Brunius tegelmurade omfattningar.
- Framtida renoveringar kan medföra, att vår kunskap om kyrkans ombyggnadshistoria kan utökas. Hänsyn bör därför tas till murverk och taklag, som bär spår av olika äldre lagningar och sekundäranvänt material.
- Särskilda varsamhetskrav bör gälla lillklockan, altartavlan liksom Brunius altarring och predikstol, föremål som alla betingar ett högt kulturhistoriskt värde.
- Interiört finns biologisk påväxt på yttermurarna. Vidare orsaker till detta bör klarläggas. Putslagningar och ommålningar bör ske med traditionella material och metoder. I samband med sådana arbeten kan eventuellt övervägas, att återställa de målningsdekorer som funnits på korvalv och väggar.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Kyrkan och kyrkotomten ligger inom registrerade fornlämningar Tofta 20:1 och Tofta 7:1. Fornlämningarna utgör Tofta gamla bytomt resp. en stenålderboplats och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

A Catalogue of Wall-Paintings in the Churches of Medieval Denmark 1100-1600. Scania, Halland, Blekinge. Bd I-IV, Knud Banning, Köpenhamn, 1976-1982.

Danmarks middelalderlige kirkeklokker, Frederik Ulldal, 2 utg, Hikuin förlag, Köpenhamn, 1982

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, (utkast) opublicerad 2012

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Underhållsplan för Tofta kyrka 2005-06-14, ItArk Arkitektkontor (2005), Helsingborg

”Medicinsk konstpaus”, artikel i *Läkartidningen* nr 6, 2002, volym 99, red Kristina Räf, författare Gunnar Berefelt

Regionmuseets i Kristianstads arkiv, Lund, mappar 1-2: *Tofta kyrka*

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, Riksantikvarieämbetet Fornsök, hämtad 2014-11-28

<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>, Lantmäteriet, hämtad 2014-11-28

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/oversiktliga-kommunbeskrivningar/Pages/Landskrona.aspx>, hämtad 2014-11-28

Intervju med representanter från Häljarps församling, möte 2014-12-01

Övriga uppgifter

Denna rapport, en kulturhistorisk karakteristik och bedömning av Tofta kyrka, Rönnebergs kontrakt, har upprättats av:

Karl Johan Kember (handläggare),

Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2014-11-17

Färdigställd rapport: 2015-06-26